MURRAY N. ROTHBARD

Οι Βαθιές Οικονομικές Υφέσεις: Η Αιτία και η Θεραπεία τους

Economic Depressions: Their Cause and Cure

Μετάφραση: Πραξεολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

https://mises.org/library/book/economic-depressions-their-cause-and-cure

Περιεχόμενα

Οι Βαθιές Οικονομικές Υφέσεις: Η Αιτία και η Θεραπεία τους 3

Σημειώσεις 16

Οι Βαθιές Οικονομικές Υφέσεις: Η Αιτία και η Θεραπεία τους

Το δοκίμιο αυτό δημοσιεύθηκε αρχικά ως ολιγοσέλιδο βιβλίο από τη Constitutional Alliance του Λάνσινγκ, στο Μίσιγκαν, το 1969. Περιλαμβάνεται επίσης στον τόμο Η αυστριακή θεωρία του οικονομικού κύκλου και άλλα δοκίμια*, σε επιμέλεια Richard M. Ebeling (Όμπερν, Αλαμπάμα: Ludwig von Mises Institute, 1996).*

Ζούμε σε έναν κόσμο ευφημισμών. Οι νεκροθάφτες έχουν γίνει «γραφεία τελετών», οι υπεύθυνοι Τύπου είναι πλέον «σύμβουλοι δημοσίων σχέσεων» και οι θυρωροί έχουν όλοι μεταμορφωθεί σε «επόπτες». Σε κάθε τομέα της ζωής, τα απλά γεγονότα έχουν καλυφθεί με ένα νεφελώδες προκάλυμμα.

Το ίδιο ακριβώς έχει συμβεί και στην οικονομική επιστήμη. Παλαιότερα, υποφέραμε από σχεδόν περιοδικές οικονομικές κρίσεις, των οποίων η αιφνίδια εκδήλωση ονομαζόταν «πανικός», ενώ η παρατεταμένη περίοδος οικονομικού μαρασμού που ακολουθούσε τον πανικό ονομαζόταν «βαθιά ύφεση».

Η γνωστότερη βαθιά ύφεση των νεότερων χρόνων ήταν, βεβαίως, εκείνη που άρχισε με έναν τυπικό χρηματοπιστωτικό πανικό το 1929 και διήρκεσε έως την έλευση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά την καταστροφή του 1929, οι οικονομολόγοι και οι πολιτικοί αποφάσισαν ότι αυτό δεν έπρεπε να ξανασυμβεί ποτέ. Ο ευκολότερος τρόπος να πραγματοποιήσουν αυτή την απόφαση ήταν απλώς να ορίσουν τις «βαθιές υφέσεις» έτσι ώστε να πάψουν να υπάρχουν. Στο εξής, η Αμερική δεν επρόκειτο να υποστεί άλλες βαθιές υφέσεις. Διότι, όταν εκδηλώθηκε η επόμενη οξεία βαθιά ύφεση, το 1937–38, οι οικονομολόγοι αρνήθηκαν απλώς να χρησιμοποιήσουν την τρομακτική ονομασία και επινόησαν μια νέα λέξη, με πολύ ηπιότερο άκουσμα: «ύφεση». Έκτοτε, έχουμε περάσει αρκετές υφέσεις, αλλά ούτε μία βαθιά ύφεση.

Πολύ σύντομα, όμως, και η λέξη «ύφεση» έγινε υπερβολικά σκληρή για τις λεπτές ευαισθησίες του αμερικανικού κοινού. Φαίνεται πλέον ότι η τελευταία μας ύφεση σημειώθηκε το 1957–58. Διότι, από τότε, έχουμε μόνο «κάμψεις» ή, ακόμη καλύτερα, «επιβραδύνσεις» ή «πλάγιες κινήσεις». Γι' αυτό, ευθυμήστε· στο εξής, οι βαθιές υφέσεις, ακόμη και οι υφέσεις, έχουν τεθεί εκτός νόμου με σημασιολογικό διάταγμα των οικονομολόγων· στο εξής, το χειρότερο που μπορεί να μας συμβεί είναι οι «επιβραδύνσεις». Τέτοια είναι τα θαύματα της «Νέας Οικονομικής Επιστήμης».

Εδώ και 30 χρόνια, οι οικονομολόγοι της χώρας μας έχουν υιοθετήσει την αντίληψη για τον οικονομικό κύκλο του εκλιπόντος Βρετανού οικονομολόγου John Maynard Keynes, ο οποίος δημιούργησε την κεϋνσιανή, ή «Νέα», οικονομική επιστήμη με το βιβλίο του *Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος*, που δημοσιεύθηκε το 1936. Πίσω από τα διαγράμματα, τα μαθηματικά και τη συγκεχυμένη ορολογία τους, η στάση των κεϋνσιανών απέναντι στην άνθηση και την κρίση είναι η ίδια η απλότητα, ακόμη και η ίδια η αφέλεια. Εάν υπάρχει πληθωρισμός, υποτίθεται ότι αιτία του είναι οι «υπερβολικές δαπάνες» του κοινού· η υποτιθέμενη θεραπεία είναι να παρέμβει η κυβέρνηση, ο αυτόκλητος σταθεροποιητής και ρυθμιστής της εθνικής οικονομίας, και

να εξαναγκάσει τους ανθρώπους να δαπανούν λιγότερα, «απορροφώντας την πλεονάζουσα αγοραστική τους δύναμη» μέσω αυξημένης φορολογίας. Εάν, από την άλλη πλευρά, υπάρχει ύφεση, αυτή έχει προκληθεί από ανεπαρκείς ιδιωτικές δαπάνες, και η θεραπεία είναι τώρα να αυξήσει η κυβέρνηση τις δικές της δαπάνες, κατά προτίμηση μέσω ελλειμμάτων, ενισχύοντας έτσι τη συνολική ροή δαπανών της χώρας.

Η ιδέα ότι η αύξηση των κρατικών δαπανών ή το εύκολο χρήμα είναι «καλό για τις επιχειρήσεις» και ότι οι περικοπές του προϋπολογισμού ή το σκληρότερο χρήμα είναι «κακό» διαποτίζει ακόμη και τις πιο συντηρητικές εφημερίδες και περιοδικά. Τα έντυπα αυτά θεωρούν επίσης δεδομένο ότι αποτελεί ιερό καθήκον της ομοσπονδιακής κυβέρνησης να κατευθύνει το οικονομικό σύστημα στον στενό δρόμο ανάμεσα στην άβυσσο της βαθιάς ύφεσης από τη μια πλευρά και στην άβυσσο του πληθωρισμού από την άλλη, διότι υποτίθεται ότι η οικονομία της ελεύθερης αγοράς κινδυνεύει διαρκώς να υποκύψει σε ένα από αυτά τα δεινά.

Όλες οι σημερινές σχολές οικονομολόγων έχουν την ίδια στάση. Προσέξτε, για παράδειγμα, την άποψη του δρος Paul W. McCracken, του νέου προέδρου του Συμβουλίου Οικονομικών Συμβούλων του προέδρου Nixon. Σε συνέντευξή του στους *New York Times*, λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του [24 Ιανουαρίου 1969], ο δρ McCracken υποστήριξε ότι ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η νέα κυβέρνηση είναι «πώς θα αποθερμάνετε αυτή την πληθωριστική οικονομία χωρίς ταυτόχρονα να πυροδοτήσετε απαράδεκτα υψηλά επίπεδα ανεργίας. Με άλλα λόγια, εάν το μόνο που θέλουμε να κάνουμε είναι να περιορίσουμε τον πληθωρισμό, αυτό θα μπορούσε να γίνει. Όμως τα περιθώρια κοινωνικής ανοχής μας απέναντι στην ανεργία είναι στενά». Και πάλι: «Νομίζω ότι εδώ πρέπει να προχωρήσουμε ψηλαφητά. Δεν έχουμε πράγματι μεγάλη πείρα στην προσπάθεια να αποθερμάνουμε μια οικονομία με ομαλό τρόπο. Πατήσαμε απότομα φρένο το 1957, αλλά, φυσικά, καταλήξαμε με σημαντική υποχρησιμοποίηση των πόρων της οικονομίας».

Προσέξτε τη θεμελιώδη στάση του δρος McCracken απέναντι στην οικονομία — αξιοσημείωτη μόνο κατά το ότι τη συμμερίζονται σχεδόν όλοι οι σημερινοί οικονομολόγοι. Η οικονομία αντιμετωπίζεται ως ένας ασθενής που μπορεί μεν να λειτουργεί ικανοποιητικά, αλλά παραμένει πάντοτε προβληματικός και απείθαρχος, με συνεχή τάση να εκτρέπεται προς περισσότερο πληθωρισμό ή περισσότερη ανεργία. Ο ρόλος της κυβέρνησης είναι να αποτελεί τον σοφό και έμπειρο διαχειριστή και γιατρό, πάντοτε άγρυπνο, που διαρκώς επεμβαίνει εδώ κι εκεί για να διατηρεί τον οικονομικό ασθενή σε καλή λειτουργική κατάσταση. Εν πάση περιπτώσει, εδώ ο οικονομικός ασθενής θεωρείται σαφώς ο υποτελής και η κυβέρνηση, ως «γιατρός», ο αφέντης.

Δεν έχει περάσει πολύς καιρός από τότε που αυτού του είδους η στάση και πολιτική ονομαζόταν «σοσιαλισμός»· ζούμε όμως σε έναν κόσμο ευφημισμών και τώρα την αποκαλούμε με πολύ λιγότερο σκληρές ονομασίες, όπως «μετριοπάθεια» ή «πεφωτισμένη ελεύθερη επιχειρηματική δραστηριότητα». Όσο ζούμε, μαθαίνουμε.

Ποιες είναι, λοιπόν, οι αιτίες των περιοδικών βαθιών υφέσεων; Πρέπει να παραμένουμε για πάντα αγνωστικιστές ως προς τις αιτίες της άνθησης και της κρίσης; Είναι πράγματι αλήθεια ότι οι οικονομικοί κύκλοι έχουν βαθιές ρίζες μέσα στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς και ότι, επομένως, χρειάζεται κάποια μορφή κυβερνητικού σχεδιασμού, εάν θέλουμε να διατηρήσουμε την

οικονομία μέσα σε κάπως σταθερά όρια; Οι φάσεις άνθησης και οι κρίσεις που τις ακολουθούν απλώς συμβαίνουν ή η μία φάση του κύκλου απορρέει λογικά από την άλλη;

Η επικρατούσα σήμερα στάση απέναντι στον οικονομικό κύκλο προέρχεται, στην πραγματικότητα, από τον Karl Marx. Ο Marx διαπίστωσε ότι, πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση, γύρω στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, δεν υπήρχαν τακτικά επαναλαμβανόμενες φάσεις άνθησης και βαθιάς ύφεσης. Μια αιφνίδια οικονομική κρίση μπορούσε να προκύψει όποτε κάποιος βασιλιάς διεξήγε πόλεμο ή δήμευε την περιουσία κάποιου υπηκόου του· δεν υπήρχε όμως κανένα ίχνος των κατεξοχήν νεότερων φαινομένων των γενικευμένων και αρκετά τακτικών μεταπτώσεων στην πορεία των επιχειρήσεων, των επεκτάσεων και των συρρικνώσεων. Καθώς αυτοί οι κύκλοι εμφανίστηκαν επίσης περίπου την ίδια εποχή με τη σύγχρονη βιομηχανία, ο Marx συμπέρανε ότι οι οικονομικοί κύκλοι αποτελούσαν εγγενές χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς. Όλες οι σημερινές σχολές οικονομικής σκέψης, ανεξάρτητα από τις άλλες διαφορές τους και τις διαφορετικές αιτίες στις οποίες αποδίδουν τον κύκλο, συμφωνούν σε αυτό το καίριο σημείο: ότι αυτοί οι οικονομικοί κύκλοι πηγάζουν από κάπου βαθιά μέσα στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Φταίει η οικονομία της αγοράς. Ο Karl Marx πίστευε ότι οι περιοδικές βαθιές υφέσεις θα γίνονταν ολοένα χειρότερες, ώσπου οι μάζες θα ωθούνταν να εξεγερθούν και να καταστρέψουν το σύστημα, ενώ οι σύγχρονοι οικονομολόγοι πιστεύουν ότι η κυβέρνηση μπορεί να εξομαλύνει επιτυχώς τις βαθιές υφέσεις και τον κύκλο. Όλες οι πλευρές, όμως, συμφωνούν ότι η αιτία του κακού βρίσκεται βαθιά μέσα στην οικονομία της αγοράς και ότι, εάν υπάρχει κάτι που μπορεί να σώσει την κατάσταση, αυτό πρέπει να είναι κάποια μορφή μαζικής κυβερνητικής παρέμβασης.

Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένα κρίσιμα προβλήματα στην υπόθεση ότι ένοχη είναι η οικονομία της αγοράς. Διότι η «γενική οικονομική θεωρία» μάς διδάσκει ότι η προσφορά και η ζήτηση τείνουν πάντοτε προς την ισορροπία στην αγορά και ότι, επομένως, οι τιμές των προϊόντων, όπως και των συντελεστών που συμβάλλουν στην παραγωγή, τείνουν πάντοτε προς κάποιο σημείο ισορροπίας. Μολονότι οι αδιάκοπες μεταβολές των δεδομένων εμποδίζουν την επίτευξη της ισορροπίας, δεν υπάρχει τίποτε στη γενική θεωρία του συστήματος της αγοράς που να εξηγεί τις τακτικές και επαναλαμβανόμενες φάσεις άνθησης και κρίσης του οικονομικού κύκλου. Οι σύγχρονοι οικονομολόγοι «λύνουν» αυτό το πρόβλημα διατηρώντας απλώς τη γενική θεωρία τους για τις τιμές και την αγορά και τη θεωρία τους για τον οικονομικό κύκλο σε χωριστά, ερμητικά κλειστά διαμερίσματα, χωρίς οι δύο να συναντώνται ποτέ, πόσο μάλλον να ενοποιούνται. Οι οικονομολόγοι, δυστυχώς, έχουν ξεχάσει ότι υπάρχει μία μόνο οικονομία και, επομένως, μία μόνο ενιαία οικονομική θεωρία. Ούτε η οικονομική ζωή ούτε η δομή της θεωρίας μπορούν ή πρέπει να χωρίζονται σε στεγανά διαμερίσματα· η γνώση μας για την οικονομία είτε αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο είτε δεν είναι τίποτε. Κι όμως, οι περισσότεροι οικονομολόγοι αρκούνται στην εφαρμογή εντελώς χωριστών και, μάλιστα, αμοιβαία αποκλειόμενων θεωριών για τη γενική ανάλυση των τιμών και για τους οικονομικούς κύκλους. Δεν μπορούν να είναι γνήσιοι επιστήμονες της οικονομίας όσο αρκούνται να συνεχίζουν το έργο τους με αυτόν τον πρωτόγονο τρόπο.

Υπάρχουν όμως ακόμη σοβαρότερα προβλήματα με την επικρατούσα σήμερα προσέγγιση. Οι οικονομολόγοι δεν αντιλαμβάνονται επίσης ένα ιδιαίτερα κρίσιμο πρόβλημα, επειδή δεν μπαίνουν στον κόπο να καταστήσουν συμβατές τη θεωρία τους για τον οικονομικό κύκλο και τη γενική θεωρία τους για τις τιμές: την ιδιότυπη κατάρρευση της επιχειρηματικής λειτουργίας σε περιόδους οικονομικής κρίσης και βαθιάς ύφεσης. Στην οικονομία της αγοράς, μία από τις σημαντικότερες

λειτουργίες του ανθρώπου των επιχειρήσεων είναι να αποτελεί έναν «επιχειρηματία», έναν άνθρωπο που επενδύει σε μεθόδους παραγωγής, αγοράζει εξοπλισμό και προσλαμβάνει εργατικό δυναμικό για να παραγάγει κάτι που δεν είναι βέβαιος ότι θα του αποφέρει οποιαδήποτε απόδοση. Εν ολίγοις, η επιχειρηματική λειτουργία είναι η λειτουργία της πρόβλεψης του αβέβαιου μέλλοντος. Προτού προχωρήσει σε οποιαδήποτε επένδυση ή παραγωγική δραστηριότητα, ο επιχειρηματίας, ή «εκείνος που αναλαμβάνει επιχειρηματικές πρωτοβουλίες», πρέπει να εκτιμήσει το παρόν και το μελλοντικό κόστος, καθώς και τα μελλοντικά έσοδα, και, επομένως, να εκτιμήσει εάν θα αποκομίσει κέρδη από την επένδυση και πόσα. Εάν οι προβλέψεις του είναι εύστοχες και αισθητά καλύτερες από εκείνες των ανταγωνιστών του, θα αποκομίσει κέρδη από την επένδυσή του. Όσο καλύτερες είναι οι προβλέψεις του, τόσο μεγαλύτερα θα είναι τα κέρδη που θα αποκομίσει. Εάν, από την άλλη πλευρά, οι προβλέψεις του είναι ανεπαρκείς και υπερεκτιμά τη ζήτηση για το προϊόν του, θα υποστεί ζημίες και πολύ σύντομα θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει την επιχειρηματική του δραστηριότητα.

Η οικονομία της αγοράς είναι, λοιπόν, μια οικονομία κέρδους και ζημίας, στην οποία η οξυδέρκεια και η ικανότητα των επιχειρηματιών κρίνονται από τα κέρδη που αποκομίζουν και τις ζημίες που υφίστανται. Η οικονομία της αγοράς περιέχει, επιπλέον, έναν ενσωματωμένο μηχανισμό, ένα είδος φυσικής επιλογής, που εξασφαλίζει την επιβίωση και την ευημερία εκείνου που προβλέπει καλύτερα και την απομάκρυνση όσων προβλέπουν χειρότερα. Διότι, όσο περισσότερα κέρδη αποκομίζουν όσοι προβλέπουν καλύτερα, τόσο μεγαλύτερες γίνονται οι επιχειρηματικές τους ευθύνες και τόσο περισσότερα διαθέτουν για να επενδύσουν στο παραγωγικό σύστημα. Από την άλλη πλευρά, λίγα χρόνια ζημιών θα απομακρύνουν εντελώς από την επιχειρηματική δραστηριότητα τους λιγότερο ικανούς στην πρόβλεψη και στο επιχειρείν και θα τους ωθήσουν στις τάξεις των μισθωτών υπαλλήλων.

Εάν, λοιπόν, η οικονομία της αγοράς διαθέτει έναν ενσωματωμένο μηχανισμό φυσικής επιλογής των ικανών επιχειρηματιών, αυτό σημαίνει ότι, γενικά, δεν θα αναμέναμε πολλές επιχειρήσεις να παρουσιάζουν ζημίες. Και, πράγματι, εάν παρατηρήσουμε την οικονομία σε μια συνηθισμένη ημέρα ή χρονιά, θα διαπιστώσουμε ότι οι ζημίες δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες. Στην περίπτωση αυτή, όμως, το παράξενο γεγονός που χρειάζεται εξήγηση είναι το εξής: πώς συμβαίνει, περιοδικά, κατά την έναρξη των υφέσεων και ιδίως κατά τις έντονες βαθιές υφέσεις, ο επιχειρηματικός κόσμος να υφίσταται ξαφνικά μια μαζική συσσώρευση σοβαρών ζημιών; Φτάνει άραγε μια στιγμή κατά την οποία οι επιχειρήσεις, που προηγουμένως διευθύνονταν από εξαιρετικά οξυδερκείς επιχειρηματίες, ικανούς να αποκομίζουν κέρδη και να αποφεύγουν ζημίες, διαπιστώνουν ξαφνικά, προς μεγάλη τους απογοήτευση, ότι σχεδόν όλες υφίστανται σοβαρές και ανεξήγητες ζημίες; Πώς γίνεται αυτό; Ιδού ένα γεγονός τεράστιας σημασίας, το οποίο κάθε θεωρία των βαθιών υφέσεων οφείλει να εξηγήσει. Μια εξήγηση όπως η «υποκατανάλωση» —η μείωση των συνολικών καταναλωτικών δαπανών— δεν επαρκεί, μεταξύ άλλων, επειδή εκείνο που χρειάζεται εξήγηση είναι γιατί οι επιχειρηματίες, ενώ μπορούσαν να προβλέπουν κάθε λογής προηγούμενες οικονομικές μεταβολές και εξελίξεις, αποδείχθηκαν εντελώς και καταστροφικά ανίκανοι να προβλέψουν αυτή την υποτιθέμενη μείωση της καταναλωτικής ζήτησης. Γιατί αυτή η αιφνίδια αποτυχία της προβλεπτικής τους ικανότητας;

Μια επαρκής θεωρία των βαθιών υφέσεων πρέπει, λοιπόν, να εξηγεί την τάση της οικονομίας να διέρχεται από διαδοχικές φάσεις άνθησης και κρίσης, χωρίς να εμφανίζει καμία ένδειξη ότι καταλήγει σε κάποιου είδους ομαλή ή ήρεμα προοδευτική προσέγγιση μιας κατάστασης ισορροπίας.

Ειδικότερα, μια θεωρία της βαθιάς ύφεσης πρέπει να εξηγεί την τεράστια συσσώρευση σφαλμάτων που εμφανίζεται ταχύτατα και αιφνίδια τη στιγμή μιας οικονομικής κρίσης και παραμένει καθ' όλη την περίοδο της βαθιάς ύφεσης, έως την ανάκαμψη. Υπάρχει και ένα τρίτο καθολικό γεγονός που πρέπει να εξηγεί μια θεωρία του κύκλου. Ανεξαιρέτως, οι φάσεις άνθησης και κρίσης είναι πολύ εντονότερες και σφοδρότερες στους «κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών» —στους κλάδους που κατασκευάζουν μηχανές και εξοπλισμό, παράγουν βιομηχανικές πρώτες ύλες ή κατασκευάζουν βιομηχανικές εγκαταστάσεις— απ' ό,τι στους κλάδους που παράγουν καταναλωτικά αγαθά. Ιδού ένα ακόμη γεγονός της πραγματικότητας του οικονομικού κύκλου που πρέπει να εξηγηθεί — και προφανώς δεν μπορεί να εξηγηθεί από θεωρίες της βαθιάς ύφεσης όπως το δημοφιλές δόγμα της υποκατανάλωσης: ότι οι καταναλωτές δεν δαπανούν αρκετά για καταναλωτικά αγαθά. Διότι, εάν ένοχη είναι η ανεπαρκής δαπάνη, πώς συμβαίνει οι λιανικές πωλήσεις να μειώνονται τελευταίες και λιγότερο από οτιδήποτε άλλο σε κάθε βαθιά ύφεση, ενώ η βαθιά ύφεση πλήττει πραγματικά κλάδους όπως οι εργαλειομηχανές, ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, οι κατασκευές και οι πρώτες ύλες; Αντιστρόφως, αυτοί είναι οι κλάδοι που πραγματικά απογειώνονται κατά τις πληθωριστικές φάσεις άνθησης του οικονομικού κύκλου, και όχι οι επιχειρήσεις που εξυπηρετούν τον καταναλωτή. Μια επαρκής θεωρία του οικονομικού κύκλου πρέπει, λοιπόν, να εξηγεί επίσης την πολύ μεγαλύτερη ένταση των φάσεων άνθησης και κρίσης στους κλάδους μη καταναλωτικών, ή «παραγωγικών», αγαθών.

Ευτυχώς, υπάρχει πράγματι μια ορθή θεωρία της βαθιάς ύφεσης και του οικονομικού κύκλου, μολονότι παραμελείται καθολικά στη σημερινή οικονομική επιστήμη. Και αυτή έχει μακρά παράδοση στην οικονομική σκέψη. Η θεωρία αυτή ξεκίνησε με τον Σκωτσέζο φιλόσοφο και οικονομολόγο του δέκατου όγδοου αιώνα David Hume και με τον διακεκριμένο Άγγλο κλασικό οικονομολόγο των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα David Ricardo. Ουσιαστικά, αυτοί οι θεωρητικοί διέκριναν ότι, στα μέσα του δέκατου όγδοου αιώνα, είχε αναπτυχθεί ένας ακόμη κρίσιμος θεσμός, παράλληλα με το βιομηχανικό σύστημα. Ήταν ο θεσμός της τραπεζικής, με την ικανότητά του να επεκτείνει την πίστη και την προσφορά χρήματος — αρχικά με τη μορφή χαρτονομισμάτων, δηλαδή τραπεζογραμματίων, και αργότερα με τη μορφή καταθέσεων όψεως, δηλαδή λογαριασμών επιταγών, που μπορούσαν να εξαργυρωθούν αμέσως σε μετρητά στις τράπεζες. Οι οικονομολόγοι αυτοί διαπίστωσαν ότι οι δραστηριότητες αυτών των εμπορικών τραπεζών κρατούσαν το κλειδί για τους μυστηριώδεις επαναλαμβανόμενους κύκλους επέκτασης και συρρίκνωσης, άνθησης και κρίσης, που προβλημάτιζαν τους παρατηρητές από τα μέσα του δέκατου όγδοου αιώνα.

Η ανάλυση του οικονομικού κύκλου κατά τον Ricardo είχε περίπου ως εξής: οι μορφές χρήματος που αναδεικνύονται φυσικά ως τέτοιες στην παγκόσμια ελεύθερη αγορά είναι χρήσιμα εμπορεύματα, συνήθως ο χρυσός και ο άργυρος. Εάν το χρήμα περιοριζόταν απλώς σε αυτά τα εμπορεύματα, τότε η οικονομία θα λειτουργούσε στο σύνολό της όπως λειτουργεί στις επιμέρους αγορές: με ομαλή προσαρμογή της προσφοράς και της ζήτησης και, επομένως, χωρίς κύκλους άνθησης και κρίσης. Η διοχέτευση τραπεζικής πίστης, όμως, προσθέτει έναν ακόμη κρίσιμο και διαταρακτικό παράγοντα. Διότι οι τράπεζες επεκτείνουν την πίστη και, επομένως, το τραπεζικό χρήμα με τη μορφή τραπεζογραμματίων ή καταθέσεων που θεωρητικά είναι εξαργυρώσιμα σε χρυσό μόλις ζητηθεί, αλλά στην πράξη σαφώς δεν είναι. Για παράδειγμα, εάν μια τράπεζα διαθέτει 1.000 ουγγιές χρυσού στα θησαυροφυλάκιά της και εκδίδει άμεσα εξαργυρώσιμες αποθετήριες αποδείξεις για 2.500 ουγγιές χρυσού, τότε είναι σαφές ότι έχει εκδώσει αποδείξεις για 1.500 ουγγιές περισσότερες απ'

όσες μπορεί να εξαργυρώσει. Όσο όμως δεν εκδηλώνεται μια συντονισμένη «έφοδος» στην τράπεζα για την εξαργύρωση αυτών των αποδείξεων, οι αποθετήριες αποδείξεις της λειτουργούν στην αγορά ως ισοδύναμες με τον χρυσό και, επομένως, η τράπεζα έχει κατορθώσει να αυξήσει την προσφορά χρήματος της χώρας κατά 1.500 ουγγιές χρυσού.

Οι τράπεζες αρχίζουν, λοιπόν, με χαρά να επεκτείνουν την πίστη, διότι όσο περισσότερο την επεκτείνουν τόσο μεγαλύτερα θα είναι τα κέρδη τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της προσφοράς χρήματος μέσα σε μια χώρα, ας πούμε την Αγγλία. Καθώς αυξάνεται η προσφορά χαρτονομισμάτων και τραπεζικού χρήματος στην Αγγλία, αυξάνονται τα χρηματικά εισοδήματα και οι δαπάνες των Άγγλων, και το πρόσθετο χρήμα ωθεί προς τα πάνω τις τιμές των αγγλικών αγαθών. Το αποτέλεσμα είναι πληθωρισμός και άνθηση στο εσωτερικό της χώρας. Όμως αυτή η πληθωριστική άνθηση, ενώ συνεχίζει αμέριμνη την πορεία της, σπέρνει τους σπόρους του ίδιου της του τέλους. Διότι, καθώς αυξάνονται η προσφορά χρήματος και τα εισοδήματα στην Αγγλία, οι Άγγλοι αρχίζουν να αγοράζουν περισσότερα αγαθά από το εξωτερικό. Επιπλέον, καθώς αυξάνονται οι αγγλικές τιμές, τα αγγλικά αγαθά αρχίζουν να χάνουν την ανταγωνιστικότητά τους έναντι των προϊόντων άλλων χωρών που δεν έχουν προβεί σε πληθωριστική επέκταση ή έχουν προβεί σε μικρότερη. Οι Άγγλοι αρχίζουν να αγοράζουν λιγότερα στο εσωτερικό και περισσότερα στο εξωτερικό, ενώ οι ξένοι αγοράζουν λιγότερα στην Αγγλία και περισσότερα στις δικές τους χώρες· το αποτέλεσμα είναι έλλειμμα στο αγγλικό ισοζύγιο πληρωμών, με τις αγγλικές εξαγωγές να υπολείπονται κατά πολύ των εισαγωγών. Εάν όμως οι εισαγωγές υπερβαίνουν τις εξαγωγές, αυτό σημαίνει ότι χρήμα πρέπει να εκρέει από την Αγγλία προς ξένες χώρες. Και τι είδους χρήμα θα είναι αυτό; Ασφαλώς όχι αγγλικά τραπεζογραμμάτια ή καταθέσεις, διότι οι Γάλλοι, οι Γερμανοί ή οι Ιταλοί ενδιαφέρονται ελάχιστα ή καθόλου να διατηρούν τα κεφάλαιά τους δεσμευμένα σε αγγλικές τράπεζες. Αυτοί οι ξένοι θα πάρουν, επομένως, τα τραπεζογραμμάτια και τις καταθέσεις τους και θα τα παρουσιάσουν στις αγγλικές τράπεζες για εξαργύρωση σε χρυσό — και ο χρυσός θα είναι το είδος χρήματος που θα τείνει να εκρέει αδιάκοπα από τη χώρα όσο συνεχίζεται ο αγγλικός πληθωρισμός. Αυτό όμως σημαίνει ότι το αγγλικό τραπεζικό πιστωτικό χρήμα θα σχηματίζει μια ολοένα μεγαλύτερη πυραμίδα πάνω σε μια συρρικνούμενη βάση χρυσού στα θησαυροφυλάκια των αγγλικών τραπεζών. Καθώς προχωρά η άνθηση, η υποθετική μας τράπεζα θα αυξήσει τις εκδοθείσες αποθετήριες αποδείξεις της, ας πούμε, από 2.500 σε 4.000 ουγγιές, ενώ η βάση χρυσού της θα συρρικνωθεί, ας πούμε, στις 800. Καθώς αυτή η διαδικασία εντείνεται, οι τράπεζες τελικά θα φοβηθούν. Διότι, εντέλει, οι τράπεζες είναι υποχρεωμένες να εξοφλούν τις υποχρεώσεις τους σε μετρητά, και τα μετρητά τους εκρέουν ταχύτατα, ενώ οι υποχρεώσεις τους συσσωρεύονται. Έτσι, οι τράπεζες τελικά θα χάσουν την ψυχραιμία τους, θα σταματήσουν την πιστωτική τους επέκταση και, για να σωθούν, θα περιορίσουν το ανεξόφλητο υπόλοιπο των δανείων τους. Συχνά, αυτή η υποχώρηση επισπεύδεται από μαζικές αναλήψεις που οδηγούν τις τράπεζες σε χρεοκοπία και τις οποίες πυροδοτεί το κοινό, το οποίο επίσης ανησυχούσε ολοένα περισσότερο για τη διαρκώς επισφαλέστερη κατάσταση των τραπεζών της χώρας.

Η τραπεζική συρρίκνωση αντιστρέφει την οικονομική εικόνα· την άνθηση ακολουθούν η συρρίκνωση και η κρίση. Οι τράπεζες αναδιπλώνονται και οι επιχειρήσεις υποφέρουν, καθώς εντείνεται η πίεση για αποπληρωμή των χρεών και συρρίκνωση. Η μείωση της προσφοράς τραπεζικού χρήματος οδηγεί, με τη σειρά της, σε γενική πτώση των αγγλικών τιμών. Καθώς μειώνονται η προσφορά χρήματος και τα εισοδήματα και καταρρέουν οι αγγλικές τιμές, τα αγγλικά αγαθά γίνονται σχετικά ελκυστικότερα έναντι των ξένων προϊόντων και το ισοζύγιο πληρωμών

αντιστρέφεται, με τις εξαγωγές να υπερβαίνουν τις εισαγωγές. Καθώς ο χρυσός εισρέει στη χώρα και το τραπεζικό χρήμα συρρικνώνεται πάνω σε μια διευρυνόμενη βάση χρυσού, η κατάσταση των τραπεζών γίνεται πολύ υγιέστερη.

Αυτό είναι, λοιπόν, το νόημα της φάσης της βαθιάς ύφεσης στον οικονομικό κύκλο. Προσέξτε ότι πρόκειται για μια φάση που απορρέει —και απορρέει αναπόφευκτα— από την προηγούμενη επεκτατική άνθηση. Ο προηγούμενος πληθωρισμός είναι εκείνος που καθιστά αναγκαία τη φάση της βαθιάς ύφεσης. Μπορούμε να δούμε, για παράδειγμα, ότι η βαθιά ύφεση είναι η διαδικασία μέσω της οποίας η οικονομία της αγοράς προσαρμόζεται, αποβάλλει τις υπερβολές και τις στρεβλώσεις της προηγούμενης πληθωριστικής άνθησης και αποκαθιστά μια υγιή οικονομική κατάσταση. Η βαθιά ύφεση είναι η δυσάρεστη αλλά αναγκαία αντίδραση στις στρεβλώσεις και στις υπερβολές της προηγούμενης άνθησης.

Γιατί, λοιπόν, αρχίζει ο επόμενος κύκλος; Γιατί οι οικονομικοί κύκλοι τείνουν να επαναλαμβάνονται και να συνεχίζονται αδιάκοπα; Επειδή, όταν οι τράπεζες έχουν ανακάμψει αρκετά και βρίσκονται σε υγιέστερη κατάσταση, αισθάνονται πλέον αρκετή αυτοπεποίθηση ώστε να ακολουθήσουν τη φυσική τους πορεία της επέκτασης της τραπεζικής πίστης, και η επόμενη άνθηση αρχίζει την πορεία της, σπέρνοντας τους σπόρους της επόμενης αναπόφευκτης κρίσης.

Εάν όμως η τραπεζική είναι η αιτία του οικονομικού κύκλου, δεν αποτελούν και οι τράπεζες μέρος της ιδιωτικής οικονομίας της αγοράς, και δεν μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι εξακολουθεί να ευθύνεται η ελεύθερη αγορά, έστω και μόνο στο τραπεζικό της τμήμα; Η απάντηση είναι όχι, διότι, πρώτα απ' όλα, οι τράπεζες δεν θα μπορούσαν ποτέ να επεκτείνουν συντονισμένα την πίστη, εάν δεν υπήρχαν η παρέμβαση και η ενθάρρυνση της κυβέρνησης. Διότι, εάν οι τράπεζες λειτουργούσαν υπό συνθήκες πραγματικού ανταγωνισμού, οποιαδήποτε επέκταση της πίστης από μία τράπεζα θα συσσώρευε γρήγορα απαιτήσεις έναντί της στα χέρια των ανταγωνιστριών της, και εκείνες θα απαιτούσαν σύντομα από την επεκτεινόμενη τράπεζα εξόφληση σε μετρητά. Εν ολίγοις, οι ανταγωνίστριες μιας τράπεζας θα απαιτούσαν από αυτήν εξόφληση σε χρυσό ή σε μετρητά με τον ίδιο τρόπο που το κάνουν οι ξένοι, με τη διαφορά ότι η διαδικασία θα ήταν πολύ ταχύτερη και θα κατέπνιγε εν τη γενέσει του κάθε εκκολαπτόμενο πληθωρισμό, προτού αυτός προλάβει να εκδηλωθεί. Οι τράπεζες μπορούν να επεκτείνονται άνετα και από κοινού μόνο όταν υπάρχει μια κεντρική τράπεζα, ουσιαστικά μια κρατική τράπεζα, η οποία απολαμβάνει το μονοπώλιο των τραπεζικών συναλλαγών της κυβέρνησης και μια προνομιακή θέση την οποία η κυβέρνηση επιβάλλει σε ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα. Μόνο όταν εγκαθιδρύθηκε η κεντρική τραπεζική μπόρεσαν οι τράπεζες να επεκτείνονται επί μακρόν και άρχισε να εκδηλώνεται στον σύγχρονο κόσμο ο γνωστός μας οικονομικός κύκλος.

Η κεντρική τράπεζα αποκτά τον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος με κυβερνητικά μέτρα όπως τα εξής: η αναγνώριση των δικών της υποχρεώσεων ως νόμιμου μέσου πληρωμής για όλα τα χρέη και ως αποδεκτού μέσου καταβολής φόρων· η παραχώρηση στην κεντρική τράπεζα του μονοπωλίου έκδοσης τραπεζογραμματίων, σε αντιδιαστολή προς τις καταθέσεις —στην Αγγλία, η Τράπεζα της Αγγλίας, η κεντρική τράπεζα που ιδρύθηκε από την κυβέρνηση, είχε εκ του νόμου το μονοπώλιο των τραπεζογραμματίων στην περιοχή του Λονδίνου— ή ο απροκάλυπτος εξαναγκασμός των τραπεζών να τηρούν υποχρεωτικά τα αποθεματικά τους σε μετρητά στην κεντρική τράπεζα, όπως συμβαίνει στις Ηνωμένες Πολιτείες με το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Σύστημα. Όχι ότι οι τράπεζες διαμαρτύρονται γι' αυτή την παρέμβαση· διότι η εγκαθίδρυση της κεντρικής τραπεζικής είναι εκείνη

που καθιστά δυνατή τη μακροχρόνια επέκταση της τραπεζικής πίστης, καθώς η αύξηση των τραπεζογραμματίων της κεντρικής τράπεζας παρέχει πρόσθετα αποθεματικά σε μετρητά σε ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα και επιτρέπει σε όλες τις εμπορικές τράπεζες να επεκτείνουν από κοινού την πίστη τους. Η κεντρική τραπεζική λειτουργεί σαν ένα βολικό, υποχρεωτικό τραπεζικό καρτέλ για τη διόγκωση των υποχρεώσεων των τραπεζών· και οι τράπεζες μπορούν πλέον να επεκτείνονται στηριζόμενες σε μια μεγαλύτερη βάση μετρητών, τόσο με τη μορφή τραπεζογραμματίων της κεντρικής τράπεζας όσο και με τη μορφή χρυσού.

Τώρα, λοιπόν, βλέπουμε επιτέλους ότι ο οικονομικός κύκλος δεν προκαλείται από κάποιες μυστηριώδεις αδυναμίες της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, αλλά από το ακριβώς αντίθετο: από τη συστηματική παρέμβαση της κυβέρνησης στη διαδικασία της αγοράς. Η κυβερνητική παρέμβαση προκαλεί τραπεζική επέκταση και πληθωρισμό και, όταν ο πληθωρισμός τερματιστεί, τίθεται σε κίνηση η επακόλουθη διαδικασία βαθιάς ύφεσης και προσαρμογής.

Η θεωρία του Ricardo για τον οικονομικό κύκλο συνέλαβε τα ουσιώδη στοιχεία μιας ορθής θεωρίας του κύκλου: τον επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα των φάσεων του κύκλου, τη βαθιά ύφεση ως διαδικασία προσαρμογής [και την προέλευση του κύκλου από την κυβερνητική] παρέμβαση στην αγορά και όχι από την οικονομία της ελεύθερης αγοράς.[1] Δύο προβλήματα, όμως, παρέμεναν ακόμη ανεξήγητα: γιατί εμφανίζεται αυτή η αιφνίδια συσσώρευση επιχειρηματικών σφαλμάτων, αυτή η ξαφνική αποτυχία της επιχειρηματικής λειτουργίας, και γιατί οι διακυμάνσεις είναι τόσο πολύ μεγαλύτερες στους κλάδους παραγωγικών αγαθών απ' ό,τι στους κλάδους καταναλωτικών αγαθών; Η θεωρία του Ricardo εξηγούσε μόνο τις μεταβολές του επιπέδου των τιμών και της επιχειρηματικής δραστηριότητας γενικά· δεν υπήρχε ούτε ίχνος εξήγησης των τεράστιων διαφορών στις αντιδράσεις των κλάδων κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών αγαθών.

Η ορθή και πλήρως ανεπτυγμένη θεωρία του οικονομικού κύκλου ανακαλύφθηκε και διατυπώθηκε τελικά από τον Αυστριακό οικονομολόγο Ludwig von Mises, όταν ήταν υφηγητής στη Βιέννη. Ο Mises παρουσίασε τις πρώτες ενδείξεις της λύσης του στο ζωτικό πρόβλημα του οικονομικού κύκλου στο μνημειώδες έργο του *Θεωρία του χρήματος και της πίστης*, που δημοσιεύθηκε το 1912 και παραμένει, σχεδόν 60 χρόνια αργότερα, το καλύτερο βιβλίο για τη θεωρία του χρήματος και της τραπεζικής. Ο Mises ανέπτυξε τη θεωρία του για τον κύκλο κατά τη δεκαετία του 1920, και αυτή μεταφέρθηκε στον αγγλόφωνο κόσμο από τον κορυφαίο συνεχιστή του, τον Friedrich A. von Hayek, ο οποίος ήρθε από τη Βιέννη για να διδάξει στη London School of Economics στις αρχές της δεκαετίας του 1930 και δημοσίευσε, στα γερμανικά και στα αγγλικά, δύο βιβλία που εφάρμοζαν και ανέπτυσσαν περαιτέρω τη θεωρία του Mises για τον κύκλο: *Νομισματική θεωρία και οικονομικός κύκλος* και *Τιμές και παραγωγή*. Επειδή ο Mises και ο Hayek ήταν Αυστριακοί, και επίσης επειδή ανήκαν στην παράδοση των μεγάλων Αυστριακών οικονομολόγων του δέκατου ένατου αιώνα, η θεωρία αυτή έγινε γνωστή στη βιβλιογραφία ως η «αυστριακή» θεωρία του οικονομικού κύκλου, ή η θεωρία της «νομισματικής υπερεπένδυσης».

Στηριζόμενος στους οπαδούς του Ricardo, στη γενική «αυστριακή» θεωρία και στη δική του δημιουργική ιδιοφυΐα, ο Mises ανέπτυξε την ακόλουθη θεωρία του οικονομικού κύκλου:

Χωρίς επέκταση της τραπεζικής πίστης, η προσφορά και η ζήτηση τείνουν να εξισορροπούνται μέσω του συστήματος ελεύθερων τιμών, και τότε δεν μπορούν να αναπτυχθούν σωρευτικές φάσεις άνθησης ή κρίσης. Έρχεται όμως η κυβέρνηση και, μέσω της κεντρικής της τράπεζας, τονώνει την

επέκταση της τραπεζικής πίστης, αυξάνοντας τις υποχρεώσεις της κεντρικής τράπεζας και, επομένως, τα αποθεματικά σε μετρητά όλων των εμπορικών τραπεζών της χώρας. Οι τράπεζες προχωρούν κατόπιν στην επέκταση της πίστης και, ως εκ τούτου, της προσφοράς χρήματος της χώρας, με τη μορφή καταθέσεων όψεως έναντι των οποίων μπορούν να εκδίδονται επιταγές. Όπως είχαν διαπιστώσει οι οπαδοί του Ricardo, αυτή η αύξηση του τραπεζικού χρήματος ωθεί προς τα πάνω τις τιμές των αγαθών και, συνεπώς, προκαλεί πληθωρισμό. Όμως, όπως έδειξε ο Mises, κάνει και κάτι άλλο, ακόμη πιο ολέθριο. Η επέκταση της τραπεζικής πίστης, διοχετεύοντας νέα δανειακά κεφάλαια στον επιχειρηματικό κόσμο, μειώνει τεχνητά το επιτόκιο στην οικονομία κάτω από το επίπεδο που θα διαμορφωνόταν στην ελεύθερη αγορά.

Στην ελεύθερη και ανεμπόδιστη αγορά, το επιτόκιο καθορίζεται αποκλειστικά από τις «χρονικές προτιμήσεις» όλων των ατόμων που συναπαρτίζουν την οικονομία της αγοράς. Διότι η ουσία ενός δανείου είναι ότι ένα «παρόν αγαθό» —χρήμα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί τώρα— ανταλλάσσεται με ένα «μελλοντικό αγαθό» —ένα έγγραφο αναγνώρισης χρέους που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε κάποια μελλοντική στιγμή. Επειδή οι άνθρωποι προτιμούν πάντοτε να διαθέτουν χρήμα αυτή τη στιγμή παρά να έχουν σήμερα την προοπτική να λάβουν το ίδιο χρηματικό ποσό κάποια στιγμή στο μέλλον, το παρόν αγαθό αποτιμάται πάντοτε στην αγορά με μια προσαύξηση έναντι του μελλοντικού. Αυτή η προσαύξηση είναι το επιτόκιο, και το ύψος του μεταβάλλεται ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο οι άνθρωποι προτιμούν το παρόν από το μέλλον, δηλαδή ανάλογα με τον βαθμό της χρονικής τους προτίμησης.

Οι χρονικές προτιμήσεις των ανθρώπων καθορίζουν επίσης το πόσο θα αποταμιεύσουν και θα επενδύσουν σε σύγκριση με το πόσο θα καταναλώσουν. Εάν μειωθούν οι χρονικές προτιμήσεις τους, δηλαδή εάν μειωθεί ο βαθμός στον οποίο προτιμούν το παρόν από το μέλλον, τότε θα τείνουν να καταναλώνουν λιγότερο τώρα και να αποταμιεύουν και να επενδύουν περισσότερο· ταυτόχρονα, και για τον ίδιο λόγο, θα μειωθεί επίσης το επιτόκιο, δηλαδή το ποσοστό χρονικής προεξόφλησης. Η οικονομική ανάπτυξη προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από τη μείωση των βαθμών χρονικής προτίμησης, η οποία οδηγεί σε αύξηση της αναλογίας της αποταμίευσης και της επένδυσης προς την κατανάλωση, καθώς και σε μείωση του επιτοκίου.

Τι συμβαίνει όμως όταν το επιτόκιο μειώνεται όχι λόγω χαμηλότερης χρονικής προτίμησης και μεγαλύτερων αποταμιεύσεων, αλλά εξαιτίας κυβερνητικής παρέμβασης που προωθεί την επέκταση της τραπεζικής πίστης; Με άλλα λόγια, εάν το επιτόκιο μειώνεται τεχνητά, λόγω παρέμβασης, και όχι φυσικά, ως αποτέλεσμα μεταβολών στις αξιολογήσεις και στις προτιμήσεις του καταναλωτικού κοινού;

Τότε αρχίζουν τα προβλήματα. Διότι οι επιχειρηματίες, βλέποντας το επιτόκιο να μειώνεται, αντιδρούν όπως πάντοτε θα αντιδρούσαν και όπως είναι αναγκασμένοι να αντιδράσουν σε μια τέτοια μεταβολή των σημάτων της αγοράς: επενδύουν περισσότερο σε κεφαλαιουχικά και παραγωγικά αγαθά. Επενδύσεις, ιδίως σε μακροχρόνια και χρονοβόρα έργα, που προηγουμένως φαίνονταν μη κερδοφόρες, τώρα φαίνονται κερδοφόρες λόγω της μείωσης της επιβάρυνσης από τόκους. Εν ολίγοις, οι επιχειρηματίες αντιδρούν όπως θα αντιδρούσαν εάν οι αποταμιεύσεις είχαν πράγματι αυξηθεί: αυξάνουν τις επενδύσεις τους σε διαρκή εξοπλισμό, σε κεφαλαιουχικά αγαθά, σε βιομηχανικές πρώτες ύλες και σε κατασκευές, σε σχέση με την άμεση παραγωγή καταναλωτικών αγαθών.

Οι επιχειρήσεις, εν ολίγοις, δανείζονται πρόθυμα το πρόσθετο τραπεζικό χρήμα που τους προσφέρεται με χαμηλότερα επιτόκια· χρησιμοποιούν το χρήμα για να επενδύσουν σε κεφαλαιουχικά αγαθά και, τελικά, αυτό καταβάλλεται ως υψηλότερα μισθώματα για τη γη και ως υψηλότεροι μισθοί στους εργαζομένους των κλάδων κεφαλαιουχικών αγαθών. Η αυξημένη ζήτηση των επιχειρήσεων ωθεί προς τα πάνω το κόστος εργασίας, αλλά οι επιχειρήσεις πιστεύουν ότι μπορούν να καλύψουν αυτό το υψηλότερο κόστος, επειδή έχουν παραπλανηθεί από την παρέμβαση της κυβέρνησης και των τραπεζών στην αγορά δανείων και από την καθοριστικής σημασίας αλλοίωση του σήματος που εκπέμπει το επιτόκιο στην αγορά.

Το πρόβλημα εμφανίζεται μόλις οι εργαζόμενοι και οι γαιοκτήμονες —κυρίως οι πρώτοι, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του ακαθάριστου εισοδήματος των επιχειρήσεων καταβάλλεται σε μισθούς— αρχίσουν να δαπανούν το νέο τραπεζικό χρήμα που έλαβαν με τη μορφή υψηλότερων μισθών. Διότι οι χρονικές προτιμήσεις του κοινού δεν έχουν πράγματι μειωθεί· το κοινό δεν θέλει να αποταμιεύει περισσότερο απ' όσο αποταμίευε. Έτσι, οι εργαζόμενοι αρχίζουν να καταναλώνουν το μεγαλύτερο μέρος του νέου τους εισοδήματος, δηλαδή να αποκαθιστούν τις προηγούμενες αναλογίες κατανάλωσης και αποταμίευσης. Αυτό σημαίνει ότι ανακατευθύνουν τη δαπάνη προς τους κλάδους καταναλωτικών αγαθών και δεν αποταμιεύουν ούτε επενδύουν αρκετά ώστε να αγοραστούν οι νεοπαραχθείσες μηχανές, ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, οι βιομηχανικές πρώτες ύλες κ.λπ. Όλα αυτά εκδηλώνονται ως μια αιφνίδια, οξεία και συνεχιζόμενη βαθιά ύφεση στους κλάδους παραγωγικών αγαθών. Μόλις οι καταναλωτές αποκαταστήσουν τις επιθυμητές αναλογίες κατανάλωσης και επένδυσης, αποκαλύπτεται έτσι ότι οι επιχειρήσεις είχαν επενδύσει υπερβολικά σε κεφαλαιουχικά αγαθά και ανεπαρκώς σε καταναλωτικά αγαθά. Οι επιχειρήσεις είχαν παρασυρθεί από την κυβερνητική χειραγώγηση και την τεχνητή μείωση του επιτοκίου και είχαν ενεργήσει σαν να υπήρχαν περισσότερες διαθέσιμες αποταμιεύσεις προς επένδυση απ' όσες πράγματι υπήρχαν. Μόλις το νέο τραπεζικό χρήμα διαχύθηκε στο σύστημα και οι καταναλωτές αποκατέστησαν τις προηγούμενες αναλογίες τους, έγινε σαφές ότι δεν υπήρχαν αρκετές αποταμιεύσεις για να αγοραστούν όλα τα παραγωγικά αγαθά και ότι οι επιχειρήσεις είχαν κατευθύνει τις περιορισμένες διαθέσιμες αποταμιεύσεις σε εσφαλμένες επενδύσεις. Οι επιχειρήσεις είχαν υπερεπενδύσει σε κεφαλαιουχικά αγαθά και υποεπενδύσει σε καταναλωτικά προϊόντα.

Η πληθωριστική άνθηση οδηγεί, επομένως, σε στρεβλώσεις του συστήματος διαμόρφωσης των τιμών και της παραγωγής. Οι τιμές της εργασίας και των πρώτων υλών στους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών είχαν ωθηθεί κατά τη διάρκεια της άνθησης σε επίπεδα υπερβολικά υψηλά ώστε να επιτρέπουν κερδοφόρα παραγωγή, μόλις οι καταναλωτές επαναφέρουν τις προηγούμενες προτιμήσεις τους ως προς την κατανάλωση και την επένδυση. Η «βαθιά ύφεση» αναδεικνύεται τότε ως η αναγκαία και υγιής φάση μέσω της οποίας η οικονομία της αγοράς αποβάλλει και εκκαθαρίζει τις μη υγιείς, αντιοικονομικές επενδύσεις της άνθησης και αποκαθιστά εκείνες τις αναλογίες μεταξύ κατανάλωσης και επένδυσης που πράγματι επιθυμούν οι καταναλωτές. Η βαθιά ύφεση είναι η επώδυνη αλλά αναγκαία διαδικασία μέσω της οποίας η ελεύθερη αγορά αποβάλλει τις υπερβολές και τα σφάλματα της άνθησης και αποκαθιστά την οικονομία της αγοράς στη λειτουργία της αποτελεσματικής εξυπηρέτησης της μάζας των καταναλωτών. Εφόσον οι τιμές των συντελεστών παραγωγής έχουν ωθηθεί σε υπερβολικά υψηλά επίπεδα κατά την άνθηση, αυτό σημαίνει ότι πρέπει να επιτραπεί στις τιμές της εργασίας και των αγαθών σε αυτούς τους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών να μειωθούν, έως ότου αποκατασταθούν οι ενδεδειγμένες σχέσεις της αγοράς.

Αφού οι εργαζόμενοι λαμβάνουν το πρόσθετο χρήμα με τη μορφή υψηλότερων μισθών αρκετά γρήγορα, πώς είναι δυνατόν οι φάσεις άνθησης να συνεχίζονται επί χρόνια χωρίς να αποκαλύπτονται οι μη υγιείς επενδύσεις τους, χωρίς να γίνονται φανερά τα σφάλματα που οφείλονται στην αλλοίωση των σημάτων της αγοράς και χωρίς να αρχίζει το έργο της η διαδικασία βαθιάς ύφεσης και προσαρμογής; Η απάντηση είναι ότι οι φάσεις άνθησης θα ήταν πολύ βραχύβιες, εάν η επέκταση της τραπεζικής πίστης και η επακόλουθη πίεση του επιτοκίου κάτω από το επίπεδο της ελεύθερης αγοράς αποτελούσαν εφάπαξ γεγονός. Το ζήτημα όμως είναι ότι η πιστωτική επέκταση δεν είναι εφάπαξ· συνεχίζεται αδιάκοπα, χωρίς ποτέ να δίνει στους καταναλωτές την ευκαιρία να αποκαταστήσουν τις αναλογίες κατανάλωσης και αποταμίευσης που προτιμούν, χωρίς ποτέ να επιτρέπει στην αύξηση του κόστους στους κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών να προλάβει την πληθωριστική άνοδο των τιμών. Όπως με την επανειλημμένη χορήγηση διεγερτικών σε ένα άλογο, η άνθηση διατηρείται σε κίνηση και προλαβαίνει να ξεφεύγει από την αναπόφευκτη τιμωρία της χάρη σε επαναλαμβανόμενες δόσεις του διεγερτικού της τραπεζικής πίστης. Μόνο όταν η επέκταση της τραπεζικής πίστης πρέπει επιτέλους να σταματήσει, είτε επειδή η κατάσταση των τραπεζών γίνεται επισφαλής είτε επειδή το κοινό αρχίζει να αντιδρά στον συνεχιζόμενο πληθωρισμό, προλαβαίνει τελικά η τιμωρία την άνθηση. Μόλις σταματήσει η πιστωτική επέκταση, πρέπει πλέον να πληρωθεί ο λογαριασμός, και οι αναπόφευκτες αναπροσαρμογές εκκαθαρίζουν τις μη υγιείς υπερεπενδύσεις της άνθησης, επαναφέροντας αναλογικά μεγαλύτερη έμφαση στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών.

Έτσι, η θεωρία του Mises για τον οικονομικό κύκλο εξηγεί όλα τα αινίγματά μας: τον επαναλαμβανόμενο και επανερχόμενο χαρακτήρα του κύκλου, τη μαζική συσσώρευση επιχειρηματικών σφαλμάτων, την πολύ μεγαλύτερη ένταση της άνθησης και της κρίσης στους κλάδους παραγωγικών αγαθών.

Ο Mises, λοιπόν, εντοπίζει συγκεκριμένα την αιτία του κύκλου στην πληθωριστική επέκταση της τραπεζικής πίστης, η οποία προωθείται από την παρέμβαση της κυβέρνησης και της κεντρικής της τράπεζας. Τι λέει ο Mises ότι πρέπει να γίνει, λόγου χάρη από την κυβέρνηση, μόλις έρθει η βαθιά ύφεση; Ποιος είναι ο ρόλος της κυβέρνησης στη θεραπεία της βαθιάς ύφεσης; Πρώτα απ' όλα, η κυβέρνηση πρέπει να σταματήσει το ταχύτερο δυνατόν την πληθωριστική επέκταση. Είναι αλήθεια ότι αυτό αναπόφευκτα θα τερματίσει απότομα την πληθωριστική άνθηση και θα σημάνει την έναρξη της αναπόφευκτης ύφεσης ή βαθιάς ύφεσης. Όσο περισσότερο όμως περιμένει η κυβέρνηση για να το πράξει, τόσο δυσμενέστερες θα είναι αναγκαστικά οι απαιτούμενες αναπροσαρμογές. Όσο συντομότερα ολοκληρωθεί η διαδικασία βαθιάς ύφεσης και αναπροσαρμογής, τόσο το καλύτερο. Αυτό σημαίνει επίσης ότι η κυβέρνηση δεν πρέπει ποτέ να προσπαθεί να στηρίξει μη υγιείς επιχειρηματικές καταστάσεις· δεν πρέπει ποτέ να διασώζει ή να δανείζει χρήματα σε επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Κάτι τέτοιο απλώς θα παρατείνει την αγωνία και θα μετατρέψει μια οξεία και σύντομη φάση βαθιάς ύφεσης σε παρατεταμένη και χρόνια νόσο. Η κυβέρνηση δεν πρέπει ποτέ να προσπαθεί να στηρίξει το ύψος των μισθών ή τις τιμές των παραγωγικών αγαθών· κάτι τέτοιο θα παρατείνει τη διαδικασία βαθιάς ύφεσης και προσαρμογής και θα αναβάλλει επ' αόριστον την ολοκλήρωσή της· θα προκαλέσει παρατεταμένη βαθιά ύφεση αόριστης διάρκειας και μαζική ανεργία στους ζωτικούς κλάδους κεφαλαιουχικών αγαθών. Η κυβέρνηση δεν πρέπει να επιχειρήσει νέα πληθωριστική επέκταση για να εξέλθει από τη βαθιά ύφεση. Διότι, ακόμη και αν αυτή η νέα πληθωριστική επέκταση επιτύχει, απλώς θα σπείρει μεγαλύτερα προβλήματα για αργότερα. Η κυβέρνηση δεν πρέπει να κάνει τίποτε για να ενθαρρύνει την κατανάλωση και δεν πρέπει να

αυξήσει τις δικές της δαπάνες, διότι αυτό θα αυξήσει περαιτέρω τον λόγο κατανάλωσης προς επένδυση στο σύνολο της κοινωνίας. Μάλιστα, η περικοπή του κρατικού προϋπολογισμού θα βελτιώσει αυτόν τον λόγο. Εκείνο που χρειάζεται η οικονομία δεν είναι περισσότερες καταναλωτικές δαπάνες, αλλά περισσότερη αποταμίευση, ώστε να καταστούν οικονομικά βιώσιμες ορισμένες από τις υπερβολικές επενδύσεις της άνθησης.

Έτσι, εκείνο που πρέπει να κάνει η κυβέρνηση, σύμφωνα με την ανάλυση της βαθιάς ύφεσης από τον Mises, είναι απολύτως τίποτε. Από την άποψη της οικονομικής υγείας και του ταχύτερου δυνατού τερματισμού της βαθιάς ύφεσης, πρέπει να τηρεί αυστηρή πολιτική μη επέμβασης, πολιτική «laissez-faire». Οτιδήποτε κάνει θα καθυστερήσει και θα παρεμποδίσει τη διαδικασία προσαρμογής της αγοράς· όσο λιγότερα κάνει, τόσο ταχύτερα θα επιτελέσει το έργο της η διαδικασία προσαρμογής της αγοράς και θα ακολουθήσει υγιής οικονομική ανάκαμψη.

Η συνταγή του Mises είναι, επομένως, το ακριβώς αντίθετο της κεϋνσιανής: η κυβέρνηση πρέπει να απέχει απολύτως από την επέμβαση στην οικονομία και να περιορίζεται στον τερματισμό της δικής της πληθωριστικής επέκτασης και στην περικοπή του δικού της προϋπολογισμού.

Σήμερα έχει λησμονηθεί εντελώς, ακόμη και μεταξύ των οικονομολόγων, ότι η εξήγηση και η ανάλυση της βαθιάς ύφεσης από τον Mises κέρδισαν σημαντικό έδαφος ακριβώς κατά τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 — την ίδια εκείνη βαθιά ύφεση που προβάλλεται πάντοτε στους υποστηρικτές της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς ως η μεγαλύτερη μεμονωμένη και καταστροφική αποτυχία του καπιταλισμού του laissez-faire. Δεν ήταν τίποτε τέτοιο. Το 1929 κατέστη αναπόφευκτο λόγω της τεράστιας επέκτασης της τραπεζικής πίστης σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο κατά τη δεκαετία του 1920: μιας πολιτικής που υιοθετήθηκε σκόπιμα από τις δυτικές κυβερνήσεις και, κυρίως, από το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Σύστημα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή κατέστη δυνατή επειδή ο δυτικός κόσμος δεν επέστρεψε σε έναν γνήσιο κανόνα χρυσού μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αφήνοντας έτσι μεγαλύτερα περιθώρια για πληθωριστικές κυβερνητικές πολιτικές. Σήμερα όλοι θεωρούν τον πρόεδρο Coolidge οπαδό του laissez-faire και μιας ανεμπόδιστης οικονομίας της αγοράς· δεν ήταν, και, κατά τραγικό τρόπο, σε κανέναν τομέα δεν ήταν λιγότερο οπαδός τους απ' ό,τι στον τομέα του χρήματος και της πίστης. Δυστυχώς, οι αμαρτίες και τα σφάλματα της παρέμβασης του Coolidge καταλογίστηκαν σε μια ανύπαρκτη οικονομία ελεύθερης αγοράς.

Εάν ο Coolidge κατέστησε αναπόφευκτο το 1929, ο πρόεδρος Hoover ήταν εκείνος που παρέτεινε και βάθυνε τη βαθιά ύφεση, μετατρέποντάς την από μια τυπικά οξεία αλλά ταχέως υποχωρούσα βαθιά ύφεση σε παρατεταμένη και σχεδόν θανατηφόρα νόσο, μια νόσο που «θεραπεύθηκε» μόνο από το ολοκαύτωμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Hoover, όχι ο Franklin Roosevelt, ήταν ο θεμελιωτής της πολιτικής του «New Deal»: ουσιαστικά, της μαζικής χρησιμοποίησης του κράτους για να κάνει ακριβώς εκείνα για τα οποία η θεωρία του Mises θα προειδοποιούσε εντονότερα — να στηρίζει τους μισθούς πάνω από τα επίπεδα της ελεύθερης αγοράς, να στηρίζει τις τιμές, να διογκώνει πληθωριστικά την πίστη και να δανείζει χρήματα σε επιχειρήσεις που βρίσκονταν σε επισφαλή κατάσταση. Ο Roosevelt απλώς προώθησε σε μεγαλύτερο βαθμό όσα είχε εγκαινιάσει ο Hoover. Το αποτέλεσμα, για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία, ήταν μια σχεδόν αέναη βαθιά ύφεση και μια σχεδόν μόνιμη μαζική ανεργία. Η κρίση του Coolidge είχε μετατραπεί στην πρωτοφανώς παρατεταμένη βαθιά ύφεση των Hoover–Roosevelt.

Ο Ludwig von Mises είχε προβλέψει τη βαθιά ύφεση κατά την ακμή της μεγάλης άνθησης της δεκαετίας του 1920 — μια εποχή κατά την οποία, όπως ακριβώς και σήμερα, οι οικονομολόγοι και οι πολιτικοί, οπλισμένοι με μια «νέα οικονομική επιστήμη» του αέναου πληθωρισμού και με νέα «εργαλεία» που παρείχε το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό Σύστημα, διακήρυσσαν μια ατέρμονη «Νέα Εποχή» μόνιμης ευημερίας, την οποία εγγυούνταν οι σοφοί οικονομικοί γιατροί μας στην Ουάσιγκτον. Ο Ludwig von Mises, μόνος αυτός οπλισμένος με μια ορθή θεωρία του οικονομικού κύκλου, ήταν ένας από τους ελάχιστους οικονομολόγους που προέβλεψαν τη Μεγάλη Ύφεση, και έτσι ο κόσμος της οικονομικής επιστήμης αναγκάστηκε να τον ακούσει με σεβασμό. Ο F. A. Hayek διέδωσε τη θεωρία στην Αγγλία και, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όλοι οι νεότεροι Άγγλοι οικονομολόγοι άρχιζαν να υιοθετούν τη θεωρία του Mises για τον κύκλο στην ανάλυσή τους για τη βαθιά ύφεση — καθώς επίσης, φυσικά, και τη συνταγή πολιτικής αυστηρά ελεύθερης αγοράς που απέρρεε από αυτή τη θεωρία. Δυστυχώς, οι οικονομολόγοι έχουν πλέον υιοθετήσει την ιστορική αντίληψη του λόρδου Keynes: ότι κανένας «κλασικός οικονομολόγος» δεν διέθετε θεωρία του οικονομικού κύκλου ώσπου εμφανίστηκε ο Keynes το 1936. Υπήρχε θεωρία της βαθιάς ύφεσης· ήταν η κλασική παράδοση της οικονομικής επιστήμης· η συνταγή της ήταν αυστηρή προσήλωση στο σκληρό χρήμα και στο laissez-faire· και υιοθετούνταν ταχύτατα, στην Αγγλία, ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες, ως η αποδεκτή θεωρία του οικονομικού κύκλου. (Μια ιδιαίτερη ειρωνεία είναι ότι ο κυριότερος υποστηρικτής της «αυστριακής» θεωρίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, στις αρχές και στα μέσα της δεκαετίας του 1930, δεν ήταν άλλος από τον καθηγητή Alvin Hansen, ο οποίος πολύ σύντομα θα διακρινόταν ως ο επιφανέστερος κεϋνσιανός μαθητής σε αυτή τη χώρα.)

Εκείνο που καταπόντισε την αυξανόμενη αποδοχή της θεωρίας του Mises για τον κύκλο ήταν απλώς η «Κεϋνσιανή Επανάσταση» — η εκπληκτική ορμή με την οποία η κεϋνσιανή θεωρία σάρωσε τον κόσμο της οικονομικής επιστήμης λίγο μετά τη δημοσίευση της *Γενικής θεωρίας* το 1936. Δεν είναι ότι η θεωρία του Mises ανασκευάστηκε επιτυχώς· απλώς ξεχάστηκε μέσα στη βιασύνη να προσχωρήσουν όλοι στον κεϋνσιανισμό, που είχε ξαφνικά γίνει της μόδας. Ορισμένοι από τους κορυφαίους υποστηρικτές της θεωρίας του Mises —οι οποίοι ασφαλώς γνώριζαν ότι τα πράγματα δεν είχαν έτσι— υπέκυψαν στους ανέμους του νεοεπικρατούντος δόγματος και, ως αποτέλεσμα, εξασφάλισαν εξέχουσες θέσεις σε αμερικανικά πανεπιστήμια.

Τώρα όμως ο άλλοτε ακραιφνώς κεϋνσιανός λονδρέζικος *Economist* διακήρυξε πρόσφατα ότι «ο Keynes είναι νεκρός». Έπειτα από περισσότερο από μία δεκαετία κατά την οποία αντιμετώπιζαν οξείες θεωρητικές κριτικές και διαψεύδονταν από τα πεισματάρικα οικονομικά γεγονότα, οι κεϋνσιανοί βρίσκονται πλέον σε γενική και μαζική υποχώρηση. Για άλλη μια φορά, αναγνωρίζεται απρόθυμα ότι η προσφορά χρήματος και η τραπεζική πίστη διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στον κύκλο. Ο καιρός είναι ώριμος για μια εκ νέου ανακάλυψη, μια αναγέννηση, της θεωρίας του Mises για τον οικονομικό κύκλο. Όσο νωρίτερα έρθει, τόσο το καλύτερο· εάν έρθει ποτέ, ολόκληρη η ιδέα ενός Συμβουλίου Οικονομικών Συμβούλων θα σαρωθεί και θα δούμε μια μαζική υποχώρηση της κυβέρνησης από την οικονομική σφαίρα. Για να συμβούν όμως όλα αυτά, ο κόσμος της οικονομικής επιστήμης και το ευρύτερο κοινό πρέπει να πληροφορηθούν την ύπαρξη μιας εξήγησης του οικονομικού κύκλου που έχει μείνει παραμελημένη στο ράφι για υπερβολικά πολλά τραγικά χρόνια.

Σημειώσεις

1. Η πρόταση είναι ελλιπής στις αγγλικές εκδόσεις που ελέγχθηκαν. Η συμπλήρωση σε αγκύλες είναι ερμηνευτική προσθήκη του μεταφραστή.